

SZÓKE MAGDOLNA

A PIACI FEGYELMEZŐ ERŐ – A TERVEZETT TŐKEEGYEZMÉNY HARMADIK PILLÉRE

A Bázeli Bizottság már egy 1998-ban publikált dokumentumban megállapította, hogy a megfelelő mértékű, kellő időben nyilvánosságra hozott információ jótékony hatással van a jól vezetett intézményekre, a befektetőkre és a betétesekre, általában a pénzügyi stabilitásra.¹ E koncepció folytatásának tekinthető az új tőkeegyezmény harmadik pillére, a piaci fegyelmező erő,² amely a nyilvánosságra hozatali követelményeket foglalja magában. Ezek kiegészítik a minimális tőkekövetelményeket felölelő első pillért és a felügyeleti felülvizsgálati folyamat elemeit tartalmazó második pillért. A piaci fegyelmező erő bevonását – a minimális tőkekövetelmény meghatározásának választási lehetősége mellett – elengedhetetlenül fontosnak tartja a Bizottság. Ennek egyik fő indoka, hogy hasonló méréseket a piaci szereplők saját maguk is alkalmaznak. Ez lehetővé teszi számunkra, hogy a módszerek, valamint az eredmények ismeretében maguk is értékelni tudják a partner bankcsoportok/bankok kockázati profilját, illetve az ennek fedezetére rendelkezésre álló tőke megfelelőségét.

A harmadik pillérben a Bizottság azokat a nyilvánosságra hozandó információkra vonatkozó kulcsfontosságú szempontokat foglalta össze, amelyek szükségesek a bankcsoportok/bankok tőkehelyzetének, kockázatainak, kockázatmérési és kockázatkezelési folyamatainak, valamint a tőkemegfelelésnek az elemzéséhez. A nyilvánosságra hozatali követelmények teljesítése a bankok számára

vélhetően nem jelent nagy többletköltséget, hiszen saját maguk számára úgyszólván gyűjtik az információkat. A felügyeleti engedéllyel a tőkekövetelményt a belső mérési módszerek szerint meghatározó bankoknál annak a többletinformációnak a költsége, amely a nyilvánosságra hozatali követelményekből fakad, megtérül az alacsonyabb szabályozói tőkeszükséglet révén.

1 Enhancing Bank Transparency, Basel Committee on Banking Supervision, September 1998.

2 Pillar 3 (Market Discipline), Consultative Document, Basel Committee on Banking Supervision, January 2001.

2001-ben a nyilvánosságra hozatali követelményekre vonatkozóan két dokumentum látott napvilágot. A januári összefoglaló javaslatot követő éles kritikák hozzájárultak ahhoz, hogy a harmadik pillérrel foglalkozó munkacsoport szeptemberben egy új, munkaanyagot³ adott ki. Bár ez nem teljesen kidolgozott, és nem is tekinthető oly formában tényleges tervezetnek, mint a januári javaslat, a változtatások olyan mértékűek, hogy a továbbiakban érdemes a követelményeket az abban foglaltak szerint áttekinteni.

ÁLTALÁNOS JELLEMZŐK

A munkacsoport véleménye szerint a harmadik pillér, a piaci fegyelmező erő melletti érvek olyan erősek, hogy szükségesnek látszik **kötelező** nyilvánosságra hozatali követelmények meghatározása, amelyek be nem tartását a felügyeletnek szankcionálniuk kell. A kötelező nyilvánosságra hozatali követelmények hangsúlyeltolódást jelentenek a januári javaslatban foglaltakkal szemben, ahol még kötelező követelményekről és erős ajánlásokról volt szó. A munkacsoport ezzel félretette az erős ajánlások melletti azon érvet, hogy a felügyeletnek a különböző országokban eltérő jogi lehetőségük van nyilvánosságra hozatali kérdésekben, egyesek kötelező erejű jogszabályokat bocsáthatnak ki, mások viszont csak ajánlásokat tehetnek. A szeptemberi munka-

anyag, bár kötelező jellegű követelményeket tartalmaz, a januári munkaanyaghoz képes számottevően szűkítette a nyilvánosságra hozandó információk körét.

A nyilvánosságra hozatali követelményeket többféleképpen lehet betartani. Az egyik lehetőség, hogy a felügyelet – jogszabályok segítségével – előírják a nyilvánosságra hozandó **információk körét** és egyéb, a közzététellel kapcsolatos követelményeket, a felügyelt intézmények pedig a jogszabályok által előírt vagy a **maguk választotta helyen** közzéteszik az információkat. A másik lehetőség, hogy a **felügyelet begyűjti** a szükséges adatokat, információkat, és ezeket maguk hozzák nyilvánosságra felügyeleti jelentésekben.

A nyilvánosságra hozatali követelmények megszegése esetén az alkalmazott szankciók – a felügyelet eszköztárából és a konkrét esettől függően – az erkölcsi rábeszéléstől kezdve a konzultáción át egészen a pénzbírságig terjedhetnek. Amennyiben a nyilvánosságra hozatali követelmények betartása az első pillér alatti, kedvezőbb súlyozást eredményező módszerek engedélyezéséhez kapcsolódik, a követelmények megszegésének közvetlen szankcióval kell párosulniuk. Ez a kívánt módszer alkalmazásának felügyeleti elutasítását jelenti. A nyilvánosságra hozatali követelmények betartása folyamatos feladat. Mivel a tervezett egyezmény szerint a fejlettebb módszerről nem lehet visszatérni a kevésbé fejlett módszer alkalmazására, a már engedélyezett módszer esetén nem az engedély visszavonása, hanem egyéb szankciók, például többlet tőkekövetelmény előírása,

³ Working Paper on Pillar 3 – Market Discipline, Basel Committee on Banking Supervision, September 2001.

segíthetik a nyilvánosságra hozatal ki-kényszerítését.

A tervezet szerint a tőke megfeleléssel kapcsolatos **nyilvánosságra hozatal nem azonos a számviteli közzététellel**, igaz, több átfedés van közöttük. A számviteli vagy más, például tőzsdei szabályok szerint is a nyilvánosságra hozandó információk körébe nem tartozó információk esetében, a bankcsoport/bank vezetése **saját maga** határozhatja meg, hogy hol és milyen formában teljesíti a nyilvánosságra hozatali követelményeket. Megteheti azt a felügyeleti hatóság részére szolgáltatott információk nyilvánosságra hozatala révén, vagy az internetes web oldalon. Lehetőleg azonban **egy helyet** kell választani, és biztosítani szükséges a számviteli szabályok keretében publikált adatokkal való összefüggések feltárását. Ha a nyilvánosságra hozott információkat nem a könyvvizsgáló hitelesíti, akkor megfelelő belső eljárással kell biztosítani a közölt tények, adatok, folyamatok bemutatásának hitelességét. A tőke megfeleléssel kapcsolatos nyilvánosságra hozatal és a számviteli közzététel közötti kapcsolat konzisztenciájának előmozdítását, a számviteli közzétételre történő fokozódó támaszkodást segítheti az együttműködés azzal a bizottsággal, amely Nemzetközi Számviteli Szabványoknak a bankokra vonatkozó közzétételi szabványainak (IAS 30) módosításával foglalkozik.

A nyilvánosságra hozandó információkkal szemben az egyik legfontosabb követelmény a lényegesség elve. A Nemzetközi Számviteli Szabályok megfogalmazásával összhangban lényegesnek tekinthető egy információ, ha annak elhagyása vagy az azzal kapcsolatos téves

közlés az információ felhasználójának döntését vagy értékelését megváltoztatja vagy befolyásolja. Az, hogy melyik információ minősül lényegesnek, a tőke megfelelést számító intézmény dönti el. A Bizottság nem kíván semmilyen minimumot megszabni e tekintetben.

A kockázatokkal kapcsolatosan általános követelmény, hogy a bankoknak **minden típusú kockázatra** nézve be kell mutatniuk a kockázatkezelési céljaikat és politikáikat, ideértve a stratégiát, a folyamatokat, a kockázatkezelés felépítését, szervezeti struktúráját, a kockázatmérés és jelentő rendszereket, a fedezeti, illetve kockázatcsökkentési politikákat, és ezek hatékonyságának figyelésére vonatkozó stratégiát és folyamatokat.

A nyilvánosságra hozatali követelmények általában (a tőke megfelelés kivételével) konszolidáltan, a csoport egészére értelmezve az anyavállalatot kötelezik. A tőke megfelelést a csoporton belül minden banknak külön is közzé szükséges tennie.

RÉSZLETES SZABÁLYOK

A konszolidációs kör. A piaci szereplőknek érteniük kell, hogy a csoport egyes tagjait miképpen veszik figyelembe a tőke megfelelés számításánál. Ezzel kapcsolatban a nyilvánosságra hozott információk között:

- be kell mutatni és meg szükséges magyarázni a felügyeleti és a számviteli konszolidációs kör közötti különbséget;
- nyilvánosságra kell hozni a csoporton belüli tőkeátcsoportosítást korlátozó tényezőket, lényeges akadályokat;

- meg szükséges nevezni a felügyeleti konszolidáció szempontjából a tőke-megfelelést számító anyavállalatot;
- meg kell nevezni a teljeskörűen konszolidált intézményeket, a tőkerészesedés alapján (pro rata) konszolidált vállalkozásokat, azokat, amelyeket levontak a szavatolótőkéből, továbbá azokat, amelyektől a többlet tőkebevonást elismerték;
- be szükséges mutatni a biztosító intézeti leányvállalatoknál meglévő, a szabályozási tőkeszükségletüket meghaladó többlettőke nagyságát, amelyet a bank/bankcsoport szavatolótőkéjéből nem vontak le, valamint a biztosítói többlettőke hatását a bank/bankcsoport szavatolótőkéjére, és ezt össze kell vetni a biztosító intézetek tőkeszükségletének figyelembevételét célzó másik két módszer, a konszolidációs módszer és a levonásos módszer által kapott eredménnyel;
- szerepeltetni kell azoknak a leányvállalatoknak vagy jelentős érdekeltségeknek a megnevezését, amelyek nem szerepelnek a konszolidációban, és le sem vonják őket a szavatolótőkéből, ismertetni szükséges az ezekre a befektetésre alkalmazott értékelési módszert (bekerülési költség, tőkemódszer vagy tisztas piaci érték), valamint be kell mutatni ezeknek a szavatolótőkére gyakorolt hatását;
- meg szükséges nevezni a konszolidációban nem szereplő, a szavatolótőkéből levont olyan leányvállalatokat, amelyek nem felelnek meg a szabályozás által meghatározott tőkekövetelmé-

nyeknek, és közzé kell tenni az ilyen tőkehiányok összegét.

Szavatolótőke és a tőkemegfelelés.

A szavatolótőkére vonatkozóan nyilvánosságra kell hozni a különböző tőkeelemek legfőbb jellemzőit, ideértve a feltételeket és a kondíciókat. Az alapvető tőke elemeit tételesen be szükséges mutatni. A járulékos és kiegészítő tőke összegét, a szavatolótőkéből történő levonásokat, valamint a teljes figyelembe vehető szavatolótőkét be kell mutatni a nyilvánosság számára.

A tőkemegfeleléssel kapcsolatban nyilvánosságra szükséges hozni a bank tőkestratégiájának fő jellemzőit, azt a módszert, amellyel az üzleti tevékenységhez szükséges tőkenagyságot méri, ideértve a vészhelyzetekre vonatkozó tervet és más tényezőket. Minden kockázatra, ezen belül a hitelkockázatra, piaci kockázatra, működési kockázatra nézve meg kell határozni a tőkemegfelelés számításához alkalmazott módszert (szten-derd módszer vagy egyéb), valamint a kockázattal súlyozott eszközökre átszámított kockázati összeget. Konszolidált alapon és a csoportban szereplő hitelintézetekre egyaránt közzé szükséges tenni a tőkemegfelelési rátát és az alapvető tőkerátát.

Hitelkockázat. A hitelkockázat szten-derd módszerénél a legfontosabb követelmények közé tartozik az alábbiak bemutatása:

- a tőkemegfelelés számításához alkalmazott külső minősítő ügynökségek, és exporthitel-biztosítók megnevezése;
- melyik minősítőt melyik kockázati típus esetében alkalmazzák;

- a minősítő ügynökségek által adott besorolást, miképp vetítik rá a portfólióban lévő, hasonló típusú eszközökre;
- a minősítő ügynökségek általi besorolások melyik kockázati súlyozási osztálynak felelnek meg;
- minden kockázati súlyozási osztályban a banki kinnlévőségek és hitelegyenértékesített mérlegen kívüli tételek.

A hitelkockázat **belső minősítési módszere** esetében nyilvánosságra kell hozni a felügyeleti jóváhagyást, az azzal kapcsolatosan megfogalmazott feltételeket, átmeneti időszakokat. Minden részportfólióra ismertetni szükséges, hogy a saját kimutatásokat vagy a szabályozási szten-derdekot használják a veszteségráták és a kockázati összegek meghatározásánál. A nyilvánosságra hozatali követelmények a bevitt adatokra és a kapott eredményre egyaránt kiterjednek. A **minőségi követelmények** között:

- ismertetni kell a hitelkockázati paraméterek fogalmát, valamint azt, hogy a nem-teljesítés referenciaként elfogadott meghatározásának miképp feleltetik meg a belső méréseknél használt fogalmat;
- le szükséges írni a belső minősítési rendszer felépítését, a belső és a külső minősítések közötti kapcsolatot;
- be kell mutatni a hitelkockázati paraméterek (nemteljesítési ráták, veszteségráták, kockázati összegek) számításának és elfogadásának módszereit, a változókra vonatkozó legfontosabb feltételezéseket;
- ismertetni szükséges a belső minősítéseknek – a tőkemegfelelésen kívüli – felhasználását a banki folyamatokban;

- be kell mutatni a biztosítékokat érintő kockázatkezelést és a hitelkockázat csökkentésének beszámítását a belső méréseknél;
- ismertetni szükséges a teljes minősítési rendszer elfogadásának módszertanát és a validálás eredményeit.

A **menyiségi követelmények** között a **kockázat mérésével** kapcsolatosan az alábbiakat kell közölni:

- a különböző módszerek (szten-derd módszer, belső minősítési alapmódszer és belső minősítési fejlett módszer) csoportosításában a teljes kockázat nagysága, a mérlegen kívüli tételeknél a hitel-egyenértékessel számolva;
- a nyilvánosságra hozatalkor meglévő portfólió elemzése, bemutatva a szu-ve-rén, banki és vállalati portfólió együttesére a nemteljesítési kategóriák szerinti teljes kockázat megoszlását, a fejlett módszer esetén a súlyozott átlagos veszteségrátát és a súlyozott lejáratot, valamint a koncentráció miatti ki-igazítást.

A **verifikációval** kapcsolatos nyilvánosságra hozatali követelmények:

- Az előző évre nézve, a szu-ve-rén, banki és vállalati portfólió együttesére a nemteljesítési kategóriák (minimum 6) szerinti tényleges nemteljesítésekre vonatkozó információk bemutatása, ide-értve az ügyfelek, illetve a partnere nemteljesítése által érintett teljes kockázati összeget kategóriánként, a kategóriánkénti nemteljesítési rátát, és a kategóriánkénti értékvesztést, illetve kockázati céltartalékképzést.
- Az előző három évre külön nézve, a szu-ve-rén, banki és vállalati portfólió

együttesére a veszteségekategóriánkénti (minimum 3) kockázati összegek és a végső megtérülések becslése alapján számított veszteségráták közlése.

- A szuverén, banki és vállalati portfólió együttesére hitel-egyenértékesítési kategóriánként a szerződött, de nem folyósított összegek és a becsült hitel-egyenértékesítési százalékok bemutatása, külön szerepeltetve az év során nemteljesítőnek minősített követelések átlagos hitel-egyenértékesítési százalékát.
- A lakossági portfóliónál várt veszteségi kategóriánként a lehívott és nem lehívott kockázatvállalási összegek közlése.
- Az év során a lakossági hiteleken elszendvedett teljes veszteség összegének bemutatása lehívott hitelek átlagához viszonyítva.

A hitelkockázat csökkentése. A hitelkockázat csökkentéséhez kapcsolódó minőségi nyilvánosságra hozatali követelmények között szerepel a bank által elfogadott óvadékok fő típusainak, valamint a garantőrök és készfizető kezességvállalók, valamint hitelderivatívát kiíró partnerek fő típusainak az ismertetése, valamint az egyes fedezetekre vonatkozó koncentrációk bemutatása. A hitelkockázat csökkentésére vonatkozó mennyiségi nyilvánosságra hozatali követelmények között szerepel a kockázat csökkentése előtti teljes kockázatvállalás összege, a mérlegen belüli beszámítás révén csökkentett kockázatvállalás összege, az óvadékokkal fedezett kockázatvállalások összértéke, a bankgaranciák és készfizető kezességvállalás által biztosított kockázatvállalások

összege, valamint a hitelderivatívák alkalmazása révén fedezett kockázatvállalások összértéke.

Egyéb kockázatok. A banki könyvben lévő részvények, részesedések esetében minden banknak, függetlenül attól, hogy a tőkekövetelmény számításához milyen módszert alkalmaz, a nyilvánosságra hozott információkban le kell írnia a megkülönböztetést a stratégiai/kapcsolati érdekeltségeknek számító befektetések és a tőkenyereség elérését célzó befektetések között. Be szükséges mutatni a részvények, részesedések értékelésére vonatkozó számviteli technikákat és értékelési módszereket. Ismertetni kell a befektetések névértékét és a tisztas piaci értékét (fair value), a tőzsdén jegyzett részvények esetében az előzőtől való eltérést, ha az jelentős. A befektetéseket típusuk és természetük szerinti bontásban is be szükséges mutatni, ideértve a közvetlen és közvetett (például alapok), valamint nyilvános és zártkörű befektetések csoportosítást. Emellett közölni kell a befektetések értékesítéséből vagy megszüntetéséből származó realizált nyereséget, illetve veszteséget, valamint az értékhelyesbítésből származó, a járulékos tőkében szereplő értékelési tartalékban figyelembe vett összeget. A tőkekövetelmény számításához kockázatérzékeny megközelítést alkalmazó bankoknak ezen túlmenően ismertetniük kell a felügyeleti jóváhagyást, és azt, hogy mely portfóliókra alkalmazzák a kockázatérzékeny méréseket. A mennyiségi információk között be szükséges mutatni a részvények, részesedések kockázati összegét a sztenderd módszer, a belső minősítési módszer és a

piaci alapú módszer csoportosításban. Azoknál a befektetéseknél, amelyeknél a belső minősítés szerinti módszert alkalmazzák, be kell mutatni a minősítési kategóriánkénti megoszlást. Ahol piaci alapú belső modellt alkalmaznak, a bank módszertanának megfelelő csoportosítás szerinti bontást kell ismertetni. Külön szükséges összegezni azoknak a befektetéseket, amelyek a tőkekövetelmény szempontjából átmeneti felügyeleti rendelkezések alá esnek.

A Bázeli II. egyezmény tervezete a tőkekövetelmény számítása szempontjából külön eljárást ír elő a hagyományos és a szintetikus értékpapírosítási ügyletek esetében. Ezek ismertetésétől eltekintünk, mivel Magyarországon még nem jött létre ilyen tranzakció, és még a fogalmak sem eléggé ismertek.

A **piaci kockázatokra** vonatkozóan a sztenderd módszernél a különböző kockázatok tőkekövetelményét kell bemutatni, külön szerepeltetve az opciókét. A belső modelleknél a nyilvánosságra hozatal minőségi követelményei az alkalmazott modell jellemzőit, a portfólióra alkalmazott stressz-tesztet, a felügyeleti jóváhagyást ölelik fel. A mennyiségi követelmények között szerepelnek azoknak a portfólióknak a VaR értékei, amelyekre a belső modellt alkalmazzák, a jelentési időszak egészére és az időszak végére számított VaR értékek minimuma, maximuma és mediánja, továbbá a VaR értékek összevetése a tényleges veszteségekkel és a szélsőértékek elemzése.

A **működési kockázatra** vonatkozó tőkekövetelmény esetében a modell alapú megközelítésnél a nyilvánosságra hozata-

li követelmények megközelítése hasonlít a piaci kockázathoz, be kell mutatni a modell fő jellemzőit, és közölni kell a tőkekövetelményt az üzleti területek szerinti bontásban.

A **banki könyv kamatkockázatára** vonatkozóan ugyan a Bázeli II. egyezmény tervezete nem ír elő általánosan minimum tőkekövetelményt, erre – ha szükséges – a felügyeleti felülvizsgálati folyamat során szükséges meghatározni a tőkekövetelményt. A nyilvánosságra hozandó információknak tükröznie szükséges, hogy miképp azonosítja, méri, figyeli és ellenőrzi a hitelintézet a banki könyvben lévő kamatkockázatot, és mi ennek az eredménye. Be kell mutatni a kamatkockázat mérésakor alkalmazott feltételezéseket és a kamatkockázat mérésének a gyakoriságát. Ismertetni szükséges a beágyazott opciókkal rendelkező modell portfólióknál alkalmazott tapasztalati és szubjektív feltételezéseket, ideértve a hitellek előtörlesztését és a látra szóló betétek felvételét. Röviden le kell írni azt a választott módszert, amely magában foglalja a felügyeleti kamatláb változási scénáriót, azaz a párhuzamosan bekövetkező kamatsokkot vagy az elmúlt hat év tényleges kamatlábváltozásait. Devizanemenként be szükséges mutatni a sztenderd vagy a tényleges kamatlábsokk mértékét. Nyilvánosságra szükséges hozni a gazdasági érték növekedését vagy csökkenését összességében és a szavatoló tőkéhez viszonyítva egyaránt, úgy a növekvő, mint a csökkenő kamatlábak melletti kamatsokkokra.

Gyakoriság. A javaslatban szereplő információkat általában féléves gyakori-

sággal kell nyilvánosságra hozni. Ennél ritkább, éves gyakoriság, csak azoknak a minőségi információknak az esetében lehetséges, amelyek viszonylag ritkábban változnak. Ezek közé tartozik a bank kockázatkezelési céljainak és politikájának az ismertetése, a jelentő rendszerek bemutatása és a fogalmi meghatározások. A tőkepiaci közzétételek általában negyedéves gyakoriságát szem előtt tartva a nagy nemzetközileg aktív bankoknak és más jelentős bankcsoportoknak (a leány-

bankoknak is) az alapvető tőkére vetített tőkemegfelelésüket, a teljes tőkemegfelelési mutatójukat és a szavatolótőke struktúrájukat negyedévente szükséges közzétenni. Azok a bankok, amelyeknél a kockázatok vagy más tételek gyorsan változnak, javasolt, hogy negyedévente hozták nyilvánosságra a vonatkozó információkat. Általában célszerű, ha a bankok a lényeges információkat minél hamarabb közzéteszik.